

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

LEGAL ANALYSIS OF PROBLEMS OF COMMERCIAL SECRETS PROTECTION

Шепета О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент

Стаття присвячена аналізу інформації, що становить комерційну таємницю; дослідженню законодавчого забезпечення захисту, використання та збереження комерційної таємниці на підприємстві; виявленню актуальних проблем, які пов'язані із захистом комерційної таємниці.

Ключові слова: комерційна таємниця, ознаки комерційної таємниці, підприємство.

Статья посвящена анализу информации, которая относится к коммерческой тайне; исследованию законодательного обеспечения защиты, использования и сохранения такой информации на предприятии; выявлению актуальных проблем, которые относятся к защите коммерческой тайны.

Ключевые слова: коммерческая тайна, признаки коммерческой тайны, предприятие.

The article is devoted to the analysis of commercial secrets; studying the legislative protection, using and preservation of commercial secrets on company; identifying the urgent problems which relate to protection of commercial secrets.

Key words: commercial secrets, signs of commercial secrets, enterprise.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, як і в інших країнах світу, в процесі підприємницької діяльності, коли створюються нові технології внаслідок інтелектуальної праці, виникають насичені найрізноманітнішими відомостями інформаційні об'єкти, що мають комерційну цінність. Це можуть бути методики робіт, перспективні технічні рішення, результати маркетингових досліджень тощо, які націлені на досягнення підприємницького успіху. Саме через таку різноманітність доречним є питання про критерії вибору інформації, яку необхідно захищати. Відповідь на це запитання дає визначення поняття «комерційна таємниця», яке викладено в ст. 36 Господарського кодексу (далі – ГК) України: «Відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею» [1].

Для вдосконалення правового захисту комерційної таємниці необхідно прийняти спеціальний закон про комерційну таємницю. У нормах цього закону необхідно більш детально розвинути положення Цивільного та Господарського кодексів, врегулювавши такі питання: поняття комерційної таємниці; механізм зарахування відомостей до комерційної інформації; перелік відомостей, що не можуть становити комерційної таємниці; права й обов'язки учасників інформаційних відносин, які пов'язані з комерційною таємницею; відповідальність за порушення законодавства про комерційну таємницю.

Стан опрацювання. Проблемам захисту комерційної таємниці було присвячено роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких можна назвати таких: Ю.В. Бондарчука, А.І. Марущака, В.Л. Ортинського, І.С., Керницького, З.Б. Живко, С.В. Кавуна, М.І. Зубка, В.М. Коссака, А.М. Новицького, О.А. Підпригору, П.М. Цибульова та багатьох інших. Однак стверджувати, що в цій сфері не залишилось не досліджених питань, не можна. Серед багатьох питань, які чекають свого вирішення, поряд з іншими стоїть проблема захисту інформації, яка міститься в укладених між суб'єктом господарювання та його партнерами попередніх й основних господарських договорах, від недобросовісних конкурентів або кримінальних структур.

Метою статті є аналіз проблем захисту комерційної таємниці.

Виклад основного матеріалу. У Стародавньому Римі діяв закон, що передбачав чималий штраф за примус чу-

жих рабів до видачі таємниць свого господаря. Традиція вести торговельні книги, таємниця яких була різновидом комерційної таємниці, існувала в античному світі. Торговці й банкіри зобов'язані були вести такі книги, відображаючи в них свою діяльність. Дані торговельних книг були конфіденційними й розкривалися виключно для уточнення податків, у справах про спадкування майна, у випадках банкрутства або з метою правосуддя. Тож держави ще на ранніх стадіях свого розвитку створювали закони, які захищали інтереси підприємців від можливого витоку секретів.

Історично так склалося, що комерційно важливу інформацію визначали різними термінами. У поняття «виробнича таємниця» вкладали внесення чого-небудь нового у процес створення благ; під «фабричною таємницею» розумілися як предмет патенту (першими ввели Англія, Франція й Німеччина), так і будь-яка особливість виробництва (еквівалент сучасного поняття «ноу-хау»); «торговельну таємницю» становили, наприклад, місця реалізації товарів, списки постачальників тощо.

Закони Російської імперії містили норми, що передбачали охорону фабричного секрету, торговельної таємниці й таємниці кредитних установ, які були засобами закріплення певного положення підприємства серед конкурентів. Щодо порушень, які пов'язані з розголошенням таємниці, то з метою запобігання їм встановлювалася заборона оголошувати службовцям відомі їм таємниці підприємства, до торговельних книг не допускалися сторонні та застосовувалися інші заходи. За подібні порушення законодавство передбачало й застосування кримінальних покарань або стягнення збитків за цивільними позовами.

Правове регулювання системи захисту виробничої й комерційної таємниці царської Росії було скасовано радянською владою в листопаді 1917 року. У СРСР на державному рівні комерційна таємниця тривалий час не сприймалася як така і вважалася рудиментом капіталістичного ладу.

В умовах планової економіки СРСР протиправні посягання на економічну інформацію підприємств та організацій із боку вітчизняних суб'єктів господарювання були виключені, оскільки не мали сенсу. Захист цієї інформації від посягань іноземних організацій цілком забезпечували спецслужби країни.

У 1990 році в СРСР була здійснена спроба визначення комерційної таємниці та відповідальності за її розголошення у статті 33 Закону «Про підприємства». Цей Закон мав також визначити загально-правові, економічні та соціальні основи організації підприємств різних форм власності

та їхньої діяльності в умовах «розвитку товарно-грошових відносин і регульованого ринку». При цьому комерційною таємницею підприємства вважалися пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю підприємства відомості, що не є державною таємницею, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди його інтересам.

Зі здобуттям Україною незалежності починає формуватися окремий правовий інститут комерційної таємниці.

В останні роки зміни в політичному житті й економіці України стали підґрунтям для виникнення значної кількості недержавних підприємств і організацій – самостійних суб'єктів господарювання. Їхній новий статус серед іншого спричинив проблему захисту належної їм інформації з обмеженим доступом економічного характеру (комерційної, банківської таємниці та конфіденційної інформації).

Поряд із традиційними загрозами, які існують у сфері формування, зберігання й поширення інформаційних ресурсів, зростає небезпека несанкціонованого втручання в роботу інформаційних систем не тільки з метою отримання закритої інформації, а й для порушення її цілісності та знищення, дезорганізації інформаційної системи держави, суб'єктів підприємництва тощо. Виникла й така небезпека, яка пов'язана з новими явищами, такими як «інформаційна експансія», «інформаційна зброя», «інформаційна війна», що стали реаліями сучасності. Усе це вимагає не тільки застосування традиційних, практично перевірених заходів охорони інформаційних ресурсів, що містять відомості, віднесені до інформації з обмеженим доступом, а й розроблення та впровадження заходів і засобів правового, організаційного, інженерно-технічного й криптографічного захисту вказаної інформації.

Сьогодні в Україні, як і в інших країнах світу, у процесі підприємницької діяльності під час створення нових технологій унаслідок інтелектуальної праці виникають насичені найрізноманітнішими відомостями інформаційні об'єкти, що становлять комерційну цінність. Це можуть бути методики робіт, перспективні технічні рішення, результати маркетингових досліджень тощо, які спрямовані на досягнення підприємницького успіху.

Проблема захисту комерційної таємниці має багато аспектів. Серед них найважливішими є визначення правового положення комерційної таємниці як соціального ресурсу, юридичне закріплення права на комерційну таємницю та створення правових гарантій його реалізації, регулювання відносин, які виникають у сфері обігу комерційної таємниці [2].

У країнах, де використовуються інформаційні об'єкти, які становлять комерційну цінність, немає єдиного підходу до визначення поняття такої інформації. Застосовуються різні термінологічні сполучення: «ділові секрети», «виробничі секрети», «торговельні секрети», «конфіденційна інформація», «комерційна таємниця» тощо.

Згідно із статтею 505 Цивільного кодексу України комерційною таємницею вважається інформація, яка секретна в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складових не є відомою та легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність і була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [3].

Досягнення успіху в підприємницькій діяльності дуже часто пов'язане з використанням комерційної таємниці й неможливістю її використання конкурентами. Виокремлюють такі основні мотиви неправомірного використання комерційної таємниці конкурентами:

– для поліпшення виробничої та комерційної діяльності організації (конкурента), що протиправно заволоділа комерційною таємницею, підвищення конкурентоспроможності продукції та ефективності виробництва,

обрання оптимальної стратегії реалізації продукції та ділових переговорів;

– для завдання шкоди власнику комерційної таємниці, протидії реалізації його продукції, руйнування виробничих і торговельних зв'язків, впливу на його ділові переговори та угоди; зниження його інвестиційних можливостей, фабрикування та поширення неправдивих відомостей про конкурента; тощо.

Сьогодні втратам комерційної таємниці в Україні сприяє безсистемність її захисту, роз'єднаність зусиль держави та приватних підприємців у забезпеченні цілісності інформації, відсутність у власників комерційної таємниці організаційного досвіду щодо її захисту, брак правової підготовки та інформаційної культури.

Аналіз практики застосування організаційно-правового механізму захисту комерційної таємниці являє собою цілу низку проблем, серед яких такі: відсутність чіткого визначення поняття «комерційна таємниця» з урахуванням інтересів як юридичних, так і фізичних осіб; не розробленість механізму реалізації права власності на інформацію, яка належить до комерційної таємниці; методика визначення її вартості; відсутність органу державної виконавчої влади, котрий формував би й реалізовував державну політику щодо охорони прав на комерційну таємницю тощо.

ГК України також частково визначає особливості комерційної таємниці, зараховуючи останню до об'єктів права інтелектуальної власності (стаття 155). Стаття 162 цього кодексу визначає повноваження та права суб'єктів господарювання щодо комерційної таємниці, зокрема такі: «суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володільці інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності» [1].

Акцентуємо увагу на тому, що строк правової охорони комерційної таємниці обмежується часом дії сукупності зазначених вище умов.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 комерційну таємницю не становлять:

- установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;
- інформація за всіма встановленими формами державної звітності;
- дані, що необхідні для перевірки обчислення й сплати податків та інших обов'язкових платежів;
- відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату загалом і за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць;
- документи про сплату податків і обов'язкових платежів;
- інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків;
- документи про платоспроможність;
- відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;
- відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню [4].

Підприємства зобов'язані подавати перелічені в зазначеній постанові відомості органам державної виконавчої влади, контролюючим і правоохоронним органам, іншим юридичним особам відповідно до чинного законодавства, за їхньою вимогою.

Зважаючи на зазначені вище положення, можна виділити такі правові ознаки комерційної таємниці:

- секретність інформації, яка є комерційною таємницею, полягає в тому, що вона не є відомою та легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить,
- інформація, яка визнається комерційною таємницею, має комерційну цінність, тобто певну цінову визначеність (вартість);
- комерційна таємниця – склад та обсяг відомостей, визначені суб'єктом господарювання або уповноваженим на це органом;
- під час визначення складу та обсягу комерційної таємниці має враховуватись постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці»;
- володілець інформації повинен вживати належних заходів до охорони інформації, яка є комерційною таємницею;
- строк правової охорони комерційної таємниці обмежується часом дії сукупності факторів, коли така інформація має комерційну цінність, невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володілець інформації вживає належних заходів до її схоронності [4].

Комерційна таємниця відповідно до статті 30 Закону України «Про інформацію» належить до інформації з обмеженим доступом.

Для того щоб економічно важливі відомості мали статус саме комерційної таємниці, їх необхідно оформити відповідним чином.

Існування комерційної таємниці бажано передбачити в установчих документах підприємця, включивши, наприклад, в установчий договір та/або статут підприємства розділ, що регламентує її захист.

Формуючи перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємця, доцільно діяти в такий спосіб.

Для безпосереднього визначення переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю, на підприємстві створюється спеціальна комісія, яка систематизує й уточнює інформацію для цього переліку.

Чисельність такої комісії не повинна, як правило, перевищувати 4–5 осіб. Створюється вона з найбільш кваліфікованих і компетентних фахівців основних підрозділів і представників служби безпеки підприємства, які ознайомлені як із діяльністю підприємства загалом, так і з роботою окремих підрозділів. До її складу бажано включити:

- фахівця, який володіє фінансовими питаннями, кон'юнктурою ринку та інформацією щодо діяльності конкурентів (зазвичай це фінансовий менеджер);
- фахівця, котрий досконало знає систему організації роботи підприємства, її особливості; фахівця з питань зв'язків з іншими підприємствами, а також з укладення контрактів і договорів;
- фахівця, котрий володіє певними даними щодо продукції, яка випускається, її технологічного циклу й виробництва, циркуляцію всіх видів інформації (усної, документальної, у вигляді зразків, вузлів, блоків, готової продукції).

Якщо підприємство досить велике або його продукція має різномірний характер, можна створити кілька таких груп: одну, головну, – з метою координації та узагальнення результатів роботи, інші – залежно від потреби з кожної окремої ділянки.

З іншого боку, не виключено, що підприємство може складатися лише з кількох осіб, особливо на початкових етапах розвитку. Тоді вказане завдання здатен самостійно виконати один керівник за умови, що він володітиме всією необхідною інформацією. Однак, щоб уникнути суб'єктивних помилок, доцільно розглядати ці питання щонайменше удвох.

Те, що групу мають складати провідні фахівці, які володіють повним обсягом даних, не означає, що варто обов'язково ознайомлювати всіх залучених експертів із конкретною інформацією, яка може становити комерційну таємницю, якщо раніше вони її не знали. Здебільшого досить того, якщо хоча б один із них детально обізнаний з окремим питанням, що розглядається, а інші – мали про нього загальне уявлення. Такий підхід оптимізує роботу групи та вже на першому етапі виключить можливі передумови необґрунтованого поширення комерційної таємниці.

З усього переліку інформації, з якою працює підприємець і яка циркулює на підприємстві, насамперед, необхідно виключити відомості, що становлять державну таємницю (якщо суб'єкт господарювання з такою працює), а також ту інформацію, що не є комерційною таємницею відповідно до постанови КМУ від 9 серпня 1993 р. № 611.

До комерційної таємниці обов'язково треба зарахувати різні види ноу-хау, відомості про незахищені авторським або патентним правом винаходи й рацпропозиції, інформацію про факти укладання договорів та їхній зміст.

Отже, перед групою експертів необхідно поставити комплекс питань у такій послідовності:

- а) виділити всі види діяльності підприємства, що приносять прибуток сьогодні;
- б) на основі наявних відомостей про ринок збуту зіставити рівень прибутку для цього виду діяльності з аналогічними показниками на інших підприємствах;
- в) видати прогноз на перспективу щодо рентабельності цієї діяльності.

Якщо під економічним кутом зору зазначений вид діяльності відповідає поточним і перспективним цілям підприємства, а прибуток вищий, ніж у конкурентів, то експерти мають визначити те головне, завдяки чому цей вид діяльності дає можливість отримувати прибуток. Відповідь на це питання й буде комерційною таємницею підприємства.

Особливу увагу варто приділити розробленню положень про комерційну таємницю на підприємстві. Такий документ є основним у системі правового захисту інформації від несанкціонованого доступу. У ньому розкриваються загальні положення у сфері захисту інформації, принципи й процедури розмежування доступу до такої інформації, порядок прийому, реєстрації, інвентаризації й обліку носіїв інформації, що містить комерційну таємницю. У положенні прописується також механізм забезпечення схоронності інформації, що є комерційною таємницею, зокрема деталізуються процедури забезпечення доступу до комерційної таємниці сторонніх осіб (включно з контролюючими органами). Рекомендується встановити правило, згідно з яким сторонні особи допускаються до ознайомлення з документами, що містять комерційну таємницю, з дозволу керівника за обов'язкової наявності письмового запиту. При цьому такі особи повинні дати розписку про нерозголошення комерційної таємниці або укласти відповідну угоду з підприємством. У положенні доцільно регламентувати порядок поширення комерційної таємниці, а також процедуру виключення інформації з переліку комерційної таємниці.

Аналіз чинного законодавства дає підстави стверджувати, що законодавець, визначаючи засоби захисту комерційної таємниці, застосовує два підходи:

- абсолютного захисту, що захищає комерційну таємницю як об'єкт інтелектуальної власності від посягань будь-яких третіх осіб,
- відносного захисту, що передбачає захист нелегко, важкодоступної та не загальновідомої комерційної інформації, щодо якої вжито заходів збереження її таємності, від актів недобросовісної конкуренції.

Саме такою концепцією треба керуватись для побудови системи інформаційної безпеки на підприємстві. Звісно, об'єкт захисту досить незвичний – інтелектуальна власність з обмеженим доступом. Проте очевидними є й

переваги, які зумовлені дуалістичною природою комерційної таємниці, а саме: комплексність і всебічність її захисту, що впливає з такого:

– захист комерційної таємниці як інформації з обмеженим доступом забезпечується за допомогою встановлення та реалізації режиму таємності (стаття 30 Закону України «Про інформацію») [5];

– захист комерційної таємниці як об'єкта інтелектуальної власності здійснюється судом із використанням спеціальних правових засобів, зокрема й оприлюдненням в засобах масової інформації факту посягання на неї та публікування в друкованому офіційному виданні відповідного судового рішення (стаття 432 ЦК України) [3].

Однак, на нашу думку, деякі положення нормативно-правових актів недосконалі та потребують подальшого обговорення й удосконалення шляхом внесення відповідних змін. Наприклад, здійснення ретельного аналізу компетентними фахівцями тих відомостей, які за нормами

нормативно-правових актів не можуть становити комерційної таємниці, надасть можливість конкурентам отримати певну конфіденційну інформацію про діяльність та її фінансово-економічний стан [6].

Висновки. Отже, перед підприємствами та іншими суб'єктами господарювання гостро постає завдання збереження інформації від розголошення та її безпеки, зокрема відомостей, що становлять комерційну таємницю у відповідних договорах. У системі забезпечення безпеки особливу увагу необхідно приділити інформаційній безпеці підприємства. Зростаючий масив інформації, вдосконалення технічних засобів її зберігання, обробки та передачі потребує запровадження нових методів, прийомів і способів її захисту на основі чинного законодавства. Розроблення заходів щодо збереження комерційної таємниці підприємства треба здійснювати дотримуючись принципів комплексного покриття можливих каналів витоку інформації та забезпечення надійності захисту всіх її носіїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський Кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 48–52. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15-2> (дата звернення: 08.08.2018).
2. Кавун С.В., Пилипенко А.А., Ріпка Д.О. Економічна та інформаційна безпека підприємств у системі консолідованої інформації: навч. посібник. Х.: ХНЕУ, 2013. 364 с.
3. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 08.08.2018).
4. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці: постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 р. № 611. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/611-93-п> (дата звернення: 08.08.2018).
5. Про інформацію: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48 (зі змінами і доповненнями). URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 08.08.2018).
6. Марущак А.І. Інформаційне право: доступ до інформації: навч. посібник. КНТ, 2007. С. 134. URL: <http://www.twirpx.com/file/1483755/3>.